

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh423>

HASSA MİMARLAR OCAĞI ve MİMAR SİNAN

Gülcan AVŞİN GÜNEŞ*

Özet

Osmanlı Devleti'nde mimarî, diğer sanat dallarında olduğu gibi devletin bir nevi kimlik göstergesi durumunda olan eserlerinin vücuda getirilmesinin en önemli araçlarından biri olarak görülmüştür. Devletin her türlü resmi yapım ve onarım işlerini deruhte eden teşkilatın adı ise Hassa Mimarları Ocağı'dır. Hassa Mimarlar Ocağı sarayın en önemli ve vazgeçilmez okullarındandır. Çoğunlukla Yeniçeri Ocağı'ndan, saray sanatçılarından veya saray dışından seçilen yetenekli gençler, ocakta teorik ve pratik dersler görererek ve usta-çırak ilişkisi içinde yetişmişlerdir.

Hassa Mimarları Ocağı'nda yetişmiş en büyük mimarların başında ise Mimar Sinan gelmektedir. Mimar Sinan'ın baş mimarlık serüveni marangozluktan başlamış, mimarbaşılığa gitmiş bir yoldur. İran, Irak, Dalmaçya ve Orta Avrupa'ya kadar birçok ülkeyi görmüş olması onun becerisini arttırmış olmalıdır. Sinan'ın devletin farklı bölgelerinde yayılmış olan yapıtları hakkındaki bilgileri edinebildiğimiz yazmalara da bu çalışmada genel olarak değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Mimarisi, Mimar Sinan*

Ottoman Guild Of Architects And Architect Sinan

Abstract

Architecture in Ottoman State is seen as a tool of making products which are identity manifestation just like other branches of art. The organisation that undertakes whole formal building and restorage works of the state is Ottoman Guild of Architects. This organisation is one of the most important and indispensable schools of the palace. The brilliant youngsters who commonly selected from Janissaries, among palace artists or from out of the palace were matured in relation of expert-apprentice, taking the theoretic and practical courses in the organisation.

* Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

One of the greatest architects who matured in is Ottoman Guild of Architects is Sinan. Sinan's adventure of being chief architect was a way from carpentry to be chief architect. Seeing lots of countries like Iran, Iraq, Dalmatia and Central Europe might raise him capability. In this study we mentioned the manuscripts which deal with informations about Sinan's products that range over different regions of the State.

Key Words: *Ottoman Architecture, Architect Sinan*

1. Osmanlı İmparatorluğu ve Mimari

“Mi‘mâri” kelimesi meskûn ve bayındır halde olmak veya bu hale getirmek, uzun ömürlü olmak anlamına gelip “amr /umr” mastarından türetilmiştir. Karşıt anlamı için “harâb” kelimesi kullanılmaktadır. Kelime “umrân” olarak kullanıldığında bilhassa şehirli medeniyetleri ifade etmek için temeddün anlamında kullanılmaktadır. Mimarî kelimesi klasik Arapça sözlüklerde yer almayıp Osmanlı Türkçesi’nde kullanılan bir kelimedir.¹ Türkçe’deki karşılığı ise “şenlendirmek”ten “şenlik” olarak kullanılır.²

Teknik anlamda mimarî denildiğinde ise medeni dolayısıyla şehirli bir toplumun kendini ifade ve ihtiyaçlarını karşılamak için gerçekleştirdiği ve geliştirdiği bir sanat anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak mimarî, bir sanat olması hasebiyle sadece ihtiyaçları karşılamak üzere yapılmaz, medeni kurumların hangi surette geliştiğini gösteren anlam yüklü sembolleri yansıtmak üzere de yapılır.³ Nitekim büyük hanedan ve devletler kimlik göstergelerini mimarî üsluplarına aksettirmişlerdir.⁴ Mesela Osmanlı camiiinin merkezileşerek iç mekânın tek orta kubbe altında toplanması ilk olarak tevhidi simgeliyorsa da diğer taraftan Osmanlı hanedanının merkezi siyasal otoritesini de yansıtmaktadır.⁵

Müslümanların kendi medeniyet tecrübeleri içerisinde ortaya koydukları mimariye “İslam mimarisi” demek yanlış olmaz. Kendine özgü yönleriyle bu mimarî İslam dininin özelliklerini yansıtan değerler doğrultusunda gelişip kendine göre bir kimlik kazanmıştır. Buna karşın İslam mimarisi diye bir kavramın doğru olmayacağı ve kullanılan sembollerin İslam’a has olup olmadığı gibi yaklaşımlar da serdedilmiştir.⁶

¹ Selçuk Mülayim, “Mimarî”, *DİA*, XXX, s. 91.

² Cengiz Orhonlu, “Şehir Mimarları”, *Osmanlı Araştırmaları*, S:II, s.14

³ S. Mülayim, a.g.m., s. 91.

⁴ a.g.m., s. 93.

⁵ Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s. 15.

⁶ a.g.e., s. 92.

İslam medeniyeti içerisinde mimarî bir tarz olduğu söyleminin yanında, bu geleneğin de kendi içerisinde farklılıklar arz edebileceğini belirtmek gerekmektedir. Zira coğrafyanın zenginliği ortak paydalara daha çok vurgu yapılması yanında bölgesel farklılıkların da mimarî yapılar da yer edinmesine neden olmuştur. Tüm bunlara toplumların İslam öncesi geçmişlerini ve coğrafi faktörleri de eklemek gerekmektedir.⁷

İslam dünyasının ve dünyanın son imparatorluk tecrübesi olan Osmanlı İmparatorluğu İslamî geleneği yanında Timurîler, Anadolu Selçukluları ve Büyük Selçuklular, Atabekler, Mısır ve Suriye Memlûkluları, Bizans ve Balkanlar ile Akdeniz Hıristiyanlarının kültürel geleneklerine varis olmuştur.⁸ Bunların yanında Osmanlı mimarisi, zamanla kendi içerisinde oluşan mimarî geleneği korumuş dış etkilere de açık olmuştur. Elde ettiği sentezi kendi has tarzıyla işleyince de ortaya Osmanlı mimarisi dediğimiz sanatsal ve kültürel miras çıkmıştır. Bu şekilde Osmanlı mimarisi çeşitliliği ve barındırdığı sanat himayeciliği ile dinamizm kazanmıştır.⁹

2. Hassa Mimarları Ocağı:

Mimarî de Osmanlının diğer kurumları gibi teşkilatlanmıştı. Osmanlı İmparatorluğunda her türlü resmi yapım ve onarım işlerini deruhte eden teşkilatın adı *Hassa Mimarları Ocağı* idi. Bu ocağın tam olarak kim tarafından ve ne zaman kurulduğu henüz bilinmemektedir.¹⁰

Bu ocak, Herat, Tebriz, Şam, Bağdad ve Kahire yanında Çerkezistan, Gürcistan, Sırbistan Bosna, Macaristan haricinde Avusturya ve İtalyalı sanatkârlar da yerli ustalarla işbirliği yapmıştır. Tüm bu ustaların en iyi yapıtlarını ortaya koydukları yer hiç şüphesiz Ehl-i Hiref mensuplarıyla imparatorluğun sanat ve kültür merkezi olan İstanbul'du.¹¹ Sanatın ihtişamını ve Osmanlı mimarisinin dev yapıtlarının abideleştiği İstanbul, imparatorluk mirasını kendi coğrafyası dâhilindeki Kahire, Şam, Bağdad ve Tunus gibi

⁷ aynı yer.

⁸ Gülru Necipoğlu, "Challenging the Past: Sinan and the Competitive Discourse of Early Modern Islamic Architecture", *Muqarnas*, Vol. 10, *Essays in Honor of Oleg Grabar* (1993), s. 170.

⁹ Esin Atıl, "Sanat ve Mimarî", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi* (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1999, s. 447.

¹⁰ Can M. Hersek, "Osmanlı İmparatorluğunda Mimarlar ve Yapı Esnafı", *İslami Araştırmalar Dergisi*, IV (Ocak 1990), s. 43.

¹¹ A. Kuran, *a.g.e.*, s. 448.

şehirlerdeki mimarî yapılanmaya ve sanata etki etmiştir. Hıristiyan Avrupa'da dahi Osmanlı mimarisinin tesirini müşahede etmek mümkündür.¹²

Osmanlı klasik mimarisine ilk adımların Fatih zamanında atıldığına şüphe yoktur. Zira bir buçuk asırlık Osmanlı sanat geleneğinin değerlendirilmesi bu zamanda yapılmış ve Osmanlı klasik mimarisinin felsefesi ve formu bu dönemde belirginlik kazanmıştır. Fatih ile beyliğin sınırlı dünyasından sıyrılmayı başaran devlet, ufkunu genişletebilmek için gerekli olan psikolojik engelleri aşarak bir dinamizm kazanmış ve imparatorluk zihniyetiyle hareket etmeye başlamıştır.¹³ Devletin teşekkülünün ilk yıllarından itibaren hâkim bir zümre olan dervişler Osmanlı devletinin kuruluşunda önemli saiklerdendi. Bu nedenle mimarî yapılanma bu dervişlerin mekânı olarak bilinen tekke / zaviye yoğunluklu olmaktaydı. Ancak Fatih, karizmatik şahsiyeti ve emperyal düşüncesiyle birçok şey gibi bunu da değiştirmeyi başarmıştır. Onunla beraber derviş-tekke / zaviye bileşkesi yerine ulemâ-cami / külliye sentezi önem kazanmaya başlamıştır. Bu şekilde şehirdeki imar faaliyetleri de çehre değiştirmiştir.¹⁴

Osmanlı mimarisi hakkında pek çok belge bulunduğundan bu alanın neredeyse tamamen aydınlatılmış bir saha olduğu söylenebilir. Mimarî konutlar, kervansaraylar, köprüler ve saraylar olmak üzere çeşitli yapılar içeren bu mimarî gelenek toplumun her tabakasına hizmet vermeye çalışmıştır. Bu hizmetler yerine getirilirken tutulan belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı mimarisinin terminolojisi Ortaçağ İslam ülkelerinin terimlerine nazaran farklılık göstermektedir.¹⁵ Buradan da anlaşılacağı üzere Osmanlı mimarisi İslami gelenekten gelen mimarî sanatı sadece kabullenmekle kalmamış, kendi ihtiyaç ve kullanımına göre yeniden tasnif etmiş ve kavramlara başka anlamlar yükleyebilmiştir.¹⁶

Devletin kuruluşu ile başlayan fetihler yeni coğrafyaların katılımını sağlamaktaydı. Bu fetihler ancak fethedilen yerlerin Osmanlı mali sistemine intibak sağlaması sonucunda yararlı olacaktı. Fethedilen yerler

¹² a.g.e., s. 479.

¹³ Aynı yer

¹⁴ Godfrey Goodwin, *Sinan: Ottoman Architecture and Its Values Today*, Redwood Press Limited, Melksham, Wiltshire 1993, s.21-23.

¹⁵ S. Mülayim, a.g.m., s. 94.

¹⁶ Mesela "bennâ" bina inşa eden her ustaya değil de genellikle yapı işlerinde çalışan duvar işlerindeki ustalara denilmektedir. Ayrıca hendeseye da vakıf olduklarından "mimar" teriminin yanı sıra "mühendis" tabirinin de kullanıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Bkz. S. Mülayim, a.g.m., s. 94.

şenlendirilmeliydi. Bu şekilde devlete ilhak edilen topraklardaki imar işleri Osmanlı kimliğini sembolize edecekti. Kendinden evvel kabul gören mimarî usulü de kabullenerek ve kendi içinde sindirip var olan imar anlayışına katarak hem yeni tebaasını kendinden memnun kılıyor ve hem de mimari geleneğin sürekliliğini sağlıyordu. Bu imar işleri göz önünde bulundurulduğunda, şehir yapılanmasının ciddi bir iş olması hasebiyle imparatorluğun da bu işe ciddiyetle sarılması anlaşılabilir. Bu sebeptir ki imparatorluk bu vazifeyi yerine getirecek elemanlarını yetiştirmek amacıyla bir kurum oluşturmuştur, bu da *Hassa Mimarlar Ocağı*'dir.

Kuruluştan itibaren -başta Bursa ve Edirne'de olmak üzere - yürütülen imar faaliyetleri, saray bünyesinde *Hassa Mimarlar Ocağı*'nin tesis edilmesine neden olmuştur. Fatih Sultan Mehmed'in imar faaliyetlerine bakıldığında çalışmaların disiplinli ve muntazam bir şekilde yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Kesin olmamakla birlikte bu teşkilatın İstanbul'un fethi akabinde kurulduğu tahmin edilmektedir.¹⁷

Ocağın başlıca görevi, padişah ve diğer hanedan mensuplarının yaptıracakları binaların ve masrafları hazineden karşılanacak her türlü tamir ve inşa işlerinin resimlerini yani plan ve projelerini hazırlamaktır. Bu uygulamanın Mimar Sinan zamanında olduğu gibi öncesinde de var olduğunu çeşitli belgelerden anlamak mümkündür.¹⁸

Hassa Mimarlar Ocağı, sarayın en önemli ve vazgeçilmez okullarındandır. Çoğunlukla Yeniçeri Ocağı'ndan, saray sanatçılarından veya saray dışından seçilen yetenekli gençler, ocakta teorik ve pratik dersler görür ve usta-çırak ilişkisi dâhilinde yetişirlerdi.

Osmanlı saray idaresi içinde birun bölümündeki şehreminliğe bağlı olarak çalışan ocağın başkanı olan mimarbaşı tüm teknik yapı işlerinden sorumlu olarak görev yapan fen heyetinin içinde başat rolü vardı.¹⁹

Saray ve devlete ait tüm inşaat ve tamirat için ön keşif yapıp bu inşaatları yerine getirmek ve masrafları deftere yazarak kayıt altına almak; iş bitince son keşfi yerine getirmek hassa mimarlar ocağının başlıca işlerindedir. Vakıf binalarına ait keşif ve tamir işlerinin yanında gayrimüslim cemaatlerin mabetleri ile ilgili konulara da yine bu ocak bakardı. Bunların yanında İstanbul'un

¹⁷ S. Mülayim, a.g.m., s.94; Şerafettin Turan, "Mimarbaşı", *DİA*, X, s. 90.

¹⁸ Şerafettin Turan, "Osmanlı Teşkilatı'nda Hassa Mimarları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/1 (1963), s.163-164.

¹⁹ C. M. Hersek, a.g.m., s.44.

şehircilik hizmetini yerine getiren ocak, suyolları ve ana yolların kapanmamasını sağlardı. Bu vazifelere ilave olarak, inşaat işçilerinin yevmiyelerini tespit eder, eyalet mimarlarını kontrol edip bunlara ehliyet verir, mahkemelerde bilirkişilik yapardı.²⁰ Savaş dönemleri dışında bu işleri yapan ve yaptıran ocak, sefer zamanlarına ordu içerisinde yer almak üzere hazır bulunurdu. surları tamir eder, seferlerde askerlerin geçeceği yolların açılması ve gerektiğinde köprü yapılması için hizmet ederdi.²¹

Sıralanan bu imar faaliyetleri imparatorluk coğrafyasının tümünü kapsadığından ocak mensupları çok geniş bir coğrafyada çalışıyorlardı. Zikredilen işleri yerine getiren ocak mensupları arasında gayrimüslimler de bulunmaktaydı ki 1604 tarihli kayıtlardan ocak mensuplarının yarısını teşkil ettikleri anlaşılmaktadır.²²

Ocak içerisinde bir hiyerarşi söz konusuydu. XVI. yüzyılda *Hassa Mimarları (Camaat-i Mimarân-ı Hassa)* kendi aralarında derecelerine göre Müstaid, Şagirt, Vasat, İhtiyar, Kalfa, Üstad, Baş mimar olarak kısımlara ayrılmıştır.²³

Suyolu nazırları içerisinde halifelik ve kethüdalık dereceleri verilecek kişiler seçilirdi. Tüm ocağın başında ise mimarbaşı (ser mi‘mârân-ı hassa) bulunmaktaydı ki tüm tayinler onun tarafından gerçekleştirilmekteydi. Ocağa mensup olan diğer mimarlar gibi mimarbaşı da ulufeli idi. Mimarbaşının tek geliri ulufesi değildi. Mîrîye ait işlerden “harc-ı mi‘mârî” adıyla aldığı pay haricinde Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatlerine ait evlerden vergi alıyordu. Ayrıca mimarbaşının arpalığı bulunuyordu.²⁴ İmparatorluktaki her türlü imar faaliyeti mimarbaşının emrinde bulunan mimarlar ocağı tarafından takip edilmiştir. Emrinde bulunan ocaktan birkaçını bu inşaat faaliyetlerinin takip edilip bitirilmesi hususunda vazifelendirmiştir. Mimarbaşı, yapılacak çalışmalar için planlar hazırlar ve bunlara göre muhammen keşif bedelleri hesaplanmasını sağlamıştır.²⁵

²⁰ Ş. Turan, “Mimarbaşı”, s.91

²¹ C. M. Hersek, a.g.m., s.48.

²² Ş. Turan, “Mimarbaşı”, s.91

²³ Cengiz Orhonlu, “Şehir Mimarları”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, II, s. 12

²⁴ S. Mülâyim, a.g.m.,s.94.

²⁵ Cengiz Orhonlu, a.g.m., s. 13.

Hassa Mimarları Ocağı ve Mimar Sinan

Hassa Mimarları Ocağı'na doğrudan veya dolaylı bağlı bulunan yan kuruluşlar da bulunmaktaydı. Bunlar: ordu mimarları, eyalet mimarları, kent mimarları ve vakıf mimarları olarak sayılabilir.²⁶

a) Ordu Mimarları

Çoğunlukla baş mimar tarafından seçilen kişiler ordunun hizmetine verilir ve burada görevlerini ifa ederlerdi. Görevleri arasında ordu güzergâhında köprü yapmak ve fethedilen kale ve surları onarmaktı. Barış zamanında da sınırlardaki askeri yapıları onarmak veya yenilerini yapmakla görevlendirilirlerdi.

b) Eyalet Mimarları

Genellikle Hassa Mimarları Ocağı'ndan çıkan bu mimarlar buldukları eyaletin gerekli binalarını yapar ve onarırlardı. Gittikleri eyalette sürekli olarak hizmet ederlerdi.

c) Kent Mimarları

Hassa Mimarları Ocağı'nda taşra teşkilatının son halkası olan bu kolda görev yapanlar, şehirdeki yapılanmayı takip eder ve denetlerlerdi. Projeler yapar ve keşiflerde bulunurlardı.²⁷

d) Vakıf Mimarları

Vakıfları tesis edenler görevli listelerine mimarları da eklerlerdi. Maaşları vakıftan karşılanan bu mimarların görevi vakfa ait olan binaların baskım ve onarımını yapmaktı. Mimarlar tarafından yapı tasarımı bir kroki üzerine çizilir ve bazen bir maket üzerinde denenir, maliyet keşfinden akabinde saraya sunulurdu. İnşaata başlanmadan evvel bir bina emini atanırdı. Bina emini mali işleri tanzim eder, malzeme ve işçi temin ederdi. Gerekli malzemelerin ve işçilerin temin edilmesi için saraydan istekte bulunabilmekteydi. Bunların yanı sıra vilayet kadıları inşaat isteklerini merkezi idareye bildirirdi. Bu doğrultuda baş mimara talimatlar verilir, o da bunları yerine getirirdi.²⁸

²⁶ Zeki Sönmez, "Mimar Sinan ve Hassa Mimarları Ocağı", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı (Haz. Zeki Sönmez), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1988, s. 254.

²⁷ C. Orhonlu, a.g.m., 1-30.

²⁸ Gülru Necipoğlu-Kafadar, "Plans and Models in 15th and 16th Century Ottoman Architectural Practice", *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 45, No. 3 (Sep., 1986), 224-

3. Osmanlı Mimarisinde Mimar Sinan

Yukarıda da değinildiği üzere, Osmanlı klasik mimarisine ilk adımlar Fatih zamanında atılmıştır. Zira Osmanlı klasik mimarisinin felsefesi ve formu bu dönemde belirginlik kazanmıştır. Fatih ile devlet zamanla değişmiş, bir dinamizm ile imparatorluk zihniyetiyle hareket etmeye başlamıştır.²⁹ Kuruluşun ilk yıllarından itibaren hâkim bir zümre olan dervişler Osmanlı devletinin kuruluşundaki önemli amillerdendi. Bu nedenle mimarî yapılanmada dervişlerin mekânı olarak bilinen tekke / zaviye ağırlıklı olmaktadır. Ancak Fatih imparatorluk düşüncesiyle birçok şey gibi bunu da değiştirmiştir. Fatih dönemi ile birlikte derviş-tekke / zaviye bileşkesi yerini ulema-cami / külliye sentezine bırakmaya başlamıştır. Bu şekilde şehirdeki imar faaliyetleri de çehre değiştirmiş olur.³⁰ Nitekim Bursa'da XIV. ve XV. yüzyıllarda bina edilen külliyelerde, yapılar birbirleriyle bağlantılı olmayıp imar bölgesinin anatomisine göre şekillenmiştir. Bunun yanı sıra Fatihle başlayan Osmanlı klasik mimarisinin neticesi olan külliyeler, uyumlu bir şekil arz etmektedir. Bu bağlamda İstanbul Fatih külliyesi (1463-1471) bir ilktir ve Bursa Yıldırım Bayezid külliyesi (1395-1399) ile mukayese edildiğinde ilkinde merkezî ve kademeli bir mimarî dikkati çekerken ikincisinde ise birbirinden bağımsız yapılar göze çarpmaktadır.³¹

Fatih'in devlette oluşturduğu çekirdek, köklü yapılanma sayesinde Osmanlı coğrafyasını genişletmeye ve güçlenmeye devam etmiştir. XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde doğal sınırlarına ulaşmış bulunuyordu. XVI. ve XVII. yüzyıllarda çeşitli kültürlerin membana sahip olan imparatorluk, kendini yansıtma aracı olarak kullandığı mimarîde yerel farklılıkları da işlemiş ve sanatının en parlak dönemini yaşamıştır. Bu farklılıkları şüphesiz en iyi işlemiş Osmanlı mimarî sanatkârı Mimar Sinan, Osmanlı tarihinin sanat için bu en elverişli zamanda; sanat, bilim ve yönetim alanlarında başarı kişilerin temayüz

239; s.34; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 2004, s. 27.

²⁹ A. Kuran, *a.g.e.*, s. 15.

³⁰ Godfrey Goodwin, *Sinan: Ottoman Architecture and its Values Today*, Redwood Pres Limited, Melksham, Wiltshire 1993, s.21-23.

³¹ A. Kuran, aynı yer.

ettiği ve devletin ekonomik gücünün yerinde olduğu bir dönemde yetişmiş ve hizmet etmiştir.³²

Mimar Sinan'ın hayatı (1497-1588) üç aşamada incelemek mümkündür:

a) Acemi Oğlan Dönemi (1512–1520): Yavuz Sultan Selim döneminde ilk yıllarda İran ve Mısır Seferi; Çaldıran (1514), Merc-i Dabık (1516), Han Yunus (1516), Ridaniye (1517).

b) Yeniçeri Ocağı ve Haseki dönemi (1521–1538): Kanuni Sultan Süleyman zamanında Belgrad seferi (1521), Rodos (1522), Mohaç(1526), Viyana (1529), İrakeyn (1534), Korfu ve Pulya (1537), Boğdan (1538).

c) Baş mimarlık Dönemi (1538–1558): 1538 tarihinde başmimarlığa getirilmiş ve bu tarihten sonra kendini tamamıyla mesleğine vermiştir.

Bu evreleri özet olarak verdikten sonra Sinan'ın hayatına daha geniş bakılmalıdır ki mimarî dehasının nasıl ve hangi aşamalardan nasıl geçtiği ve oluştuğu anlaşılabilir.

Sinan 895 (1489/1490) tarihinde Kayseri'nin bir Hıristiyan-Ortodoks köyü -bugünkü adı Sinanköy olan- Ağırnas Köyü'nde doğmuştur. "Abdülmennan'ın oğlu" olarak kayıtlarda geçen Sinan, Yavuz Sultan Selim zamanında devşirilmiştir (1512/1513). O sıralar 14-18 yaşlarında olduğu tahmin edilen Sinan, bir Hıristiyan çocuğudur. 1492 tarihinde doğduğuna dair bilgiler de vardır. Bunun yanı sıra Sinan'ın bir Hıristiyan aileden değil, Müslüman bir aileden devşirildiği iddiaları da bulunmaktadır.³³

Önceleri bazı eksik bilgileri yüzünden birtakım başarısızlıkları olmuşsa da, Sinan'ın iştirak ettiği askeri seferler, onun daha sonraki dönemlerde büyük eserler ortaya koymasına ve temayüz etmesine yaramıştır. 1535 İran seferinde, Van Kalesi muhasarasında askeri nakliyat için kullanılan kalyonların içine topları yerleştirerek göl üzerinden geçirmiş; aynı yıl Kara-Buğdan seferinde Prut Nehri üzerine on üç gün içerisinde köprü inşa ederek beğeni toplayıp dikkat çekmiştir. Nitekim Prut Nehri üzerine yaptığı köprüyü birçok mimar denemiş ama temel balçık üzerine geldiğinden yapamamıştır. Sinan'ın bunu başararak başmimarlığa getirildiği anlatılmaktadır. Oysa ki sadece bu başarıyla bu mevkiyi elde ettiğini söylemek yanlış olur. Orduda iken oldukça önemli bir mimar olduğu ve pek çok yapıyı gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu sebeptendir

³² Esin Atıl, "Sanat ve Mimari", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi* (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1999, s. 447.

³³ Oktay Aslanapa, "Sinan", *İA*, X, s. 655; G. Goodwin, *a.g.m.*, s.16.

ki mimarbaşı olduktan çok kısa bir süre sonra Şehzade Camiini planlayabilmiştir.³⁴

Bu şekilde klasik dönem Osmanlı mimarisinin Hassa Mimarlar Ocağı'na baş mimar olarak atanan Sinan, yaratıcı gücünü geleneksel mimarî ile mezcederek, imparatorluğun güç ve görkemini aksettirecek eserler yapmıştır. Mimarbaşı olarak atanmasına kadar geçen on beş yıl zarfında imparatorluğun görkemini sembolize edecek abidevî bir eser ortaya konulmamıştı.³⁵

Sinan'ın ustabaşı olarak İstanbul'da verdiği ilk eser 930 (1530–1531) yılında Karagümrük'teki Üçbaş Mescidi'dir.³⁶ Ancak Sinan mimarbaşı atandıktan sonra daha büyük yapıtlar vermeli ve yapıtları, mevcutlardan daha üstün olmalıydı. 1537 tarihli Matrakçı Nasuh'un Mecmu'-i Menazil adlı eserinde betimlediği İstanbul'a baktığımızda kent silüetinin egemen öğeleri karşımıza çıkar.³⁷ Bu bağlamda onun aşması gereken beş eserin olduğu söylenebilir. Bunların ilki ve en önemlisi muhakkak ki Ayasofya'dır (532-537). İkinci yapıt Bayezid Camii (1501-1505) ve üçüncü yapıt Edirne'deki Üç Şerefeli Cami'dir (1437-1447). 527-536 tarihlerinde inşa edilen Küçük Ayasofya dördüncü eser olarak sayılabilir. Beşinci yapıt ise İstanbul'un fethinden sonra inşa edilen Fatih Camii'dir (1462-1470). Bu yapıtları dikkatle inceleyen Sinan, yapıtlarında gözlemlediği üslupları sentezleyip geliştirerek eserlerini oluşturmuştur. Nitekim onun gelişim aşamalarını gösteren üç abidesinde bunu müşahede etmek mümkündür. Bunlar; çıraklık eseri dediği İstanbul Şehzade Camii, kalfalık eseri dediği Süleymaniye Camii ve ustalık eseri olarak andığı Edirne Selimiye Camii'dir.³⁸

Mimar Sinan'ın, özellikle İstanbul'da eski Bizans etkisini en aza indirgeyerek, Türk-Osmanlı kimliğini şehre yerleştirmek üzere imaj yapılar inşa ettiği görülmektedir. Özellikle yol şebekesi üzerine hakim bölgelere inşa ettiği imaj yapıları bir kent tasarımı olarak adlandırılmaktadır.³⁹

Yaratıcı bir mimar olan Sinan, İstanbul içinde ve dışındaki çalışmalarını başarılı bir şekilde yürütebilmiştir. Onun başarısındaki önemli faktörlerden biri, inşa işleminin her bir dalına tam anlamıyla vâkıf olmasıdır. Hassa Mimarlar

³⁴ Doğan Kuban, "Sinan", *Osmanlı*, X, s.191

³⁵ G. Goodwin, *a.g.e.*, s. 17.

³⁶ Aptullah Kuran, "Mimar Sinan'ın İlk Eserleri", *Belleten*, XXXVII/148 (Ekim 1973), s. 541.

³⁷ Alev Eraslan, "Mimar Sinan'ın Şhirciliği Üzerine Panoramik Bir Analiz", *Toplumsal Tarih*, 213 (Eylül 2011), s.86.

³⁸ O. Aslanapa, *a.g.m.*, s.656; Z.Sönmez, *a.g.m.*, s. 199-200.

³⁹ A. Eraslan, *a.g.m.*, s.91.

Ocağı'nı ve eyalet mimarlarını iyi organize etmesi de başarısındaki bir diğer etmendir. Payitaht dışındaki imar faaliyetlerinin başında bizzat bulunmadığında bile, keşif raporlarını iyi bir şekilde inceleyerek gereğinin yapılması talimatını vermesi İstanbul'daki işlerini aksatmayarak imparatorluk coğrafyasının birçok yerindeki imar faaliyetlerini başarıyla yürütebilmesini mümkün kılmıştır.⁴⁰

Topoğrafik dezavantajları avantaja çeviren yapı fikirleri de Mimar Sinan'ın başarısında önemli yer tutmaktadır. Arazinin eğimini çeşitli ek unsurlar inşa ederek tesviye ve teraslama yapması, özellikle merkeziliğin sembolü olarak gördüğü külliye inşasında önemli bir stratejidir. Burada kütleli parselere göre biçimlendirme anlayışı egemen olmuştur. Bu sayededir ki hem çevresine hakim, hem de araziye uyumlu bina kompleksi başarıyla uygulanmıştır.⁴¹

Kentsel tasarımda çevresel peyzajdan da başarıyla yararlanan Mimar Sinan, avlu duvarlarını sokak dokusuna uydurarak, yapının önünü denize açarak ve arkasını dik yamaca dayandırarak istediği etki ve manzarayı elde etmiştir.⁴²

Sinan'ın en önemli buluşu, kubbe-mekan ilişkisini en ideal biçimiyle uygulaması olmuştur. Daha önceki dönemlerde de kubbe formu çeşitli şekillerde uygulanmıştır. Ancak genel kabule göre kubbenin mükemmelere ulaştığı dönem Mimar Sinan dönemidir. Kubbeyi, 4, 6 veya 8 desteğe oturtmak suretiyle iskelet mimarisi tarzını uygulamıştır. Onun kubbeye dair yeniliği, tavan ve taban arasındaki elemanları zenginleştirerek kubbeyi genişletmesi ve geneli yalınlaştırması olarak özetlenebilir.

Revaklar ve kemerler ise mimariye Sinan'ın eklediği elemanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kendinden önce binanın temelde yükünü çeken unsurlar duvarlar olduğu için özellikle pencerelerin az, ışıktan faydalanmanın da buna paralel olduğu bir teknik uygulanırken, Mimar Sinan tarafından üst üste sıralanmış camlar sayesinde duvarın taşıyıcı özelliği en aza indirgenmiştir.⁴³

Akustik bilimine de son derece hakim olan Mimar Sinan, eserlerinde akustik tasarımla mimari tasarımı birleştirmeyi çok iyi başarmıştır. Özellikle camilerinde yaşama geçirdiği bu bilgileri bugün eserlerinde ölçümlemek

⁴⁰ A. Kuran, *a.g.e.*, s. 26.

⁴¹ A. Eraslan, *a.g.m.*, s.88-89.

⁴² *A.g.m.*, s.90.

⁴³ Selçuk Mülayim, "Osmanlı Mimarısından Bir Kesit", *Osmanlı*, X, s.117.

mümkündür. Ancak restorasyon hataları sebebiyle bazı eserlerinin bu özelliklerini yitirdiği görülmüştür.⁴⁴

Değindiği üzere, Mimar Sinan'ın sadece İstanbul dâhilinde değil, imparatorluğun çeşitli yerlerinde yapıtları mevcuttur. Bu yapıtlar hakkında bilgiye başlıca beş yazma eserden ulaşmak mümkündür:

a) Adsız Risale: Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan bu risale Mimar Sinan tarafından yazılmış olup on bir bölümden oluşmaktadır. Yazma, Sinan'ın kısa bir özgeçmişini ve fihristi içermektedir. Tek nüshası, Topkapı Sarayı Arşivi, nr. D. 1461/3'tedir.

b) Risâletü'l-Mi'mâriye: Bu eserde, Adsız Risale'den daha ayrıntılı bir şekilde Sinan'ın biyografisi verilmektedir. Yapılar yine on bir bölümde verilmek istenmişse de, yerleri boş bırakılmıştır. Tek nüshası Topkapı Sarayı Arşivi, nr. D. 1461/4 (yk. 1b-5a)'tedir.

c) Tuhfetü'l-Mi'mârîn: Bu risâlede hayatıyla alakalı bir giriş ve mimarlıkla ilgili bazı bilgilerden sonra Sinan'ın eserlerinin listesi verilmiştir. Önceki iki eserle aynı yerde, Topkapı Sarayı Arşivi, nr. D. 1461/4 (yk. 6b-27b)'te ciltli haldedir. Yazı özellikleri bakımından önceki iki metinle aynıdır. Müsvedde hâlinde olan bu metin, *Risâletü'l-Mi'mâriyye*'nin geliştirilmiş bir edisyonu olup baş kısmı *Risâletü'l-Mim'mâriyye* ile aynıdır. Ayrıca bu eserde Sinan'ın mimarlığa dair görüşlerini içeren ve inşa özelliklerinin anlatıldığı bir hatime bulunmaktadır. Eserleri on iki bölüm içerisinde listelenmiştir.

Yukarıda zikredilen üç eserin de Sinan tarafından yazıldığını kabul etmek mümkündür. Üç risale, yazmayı tasarladığı otobiyografisinin üç safhasını oluşturmaktadır. İlk safha *Adsız Risale*'yi, ikinci ve üçüncü safhalar ise *Risâletü'l-Mi'mriye* ve *Tuhfetü'l-Mi'mârîn*'i oluşturmaktadır.⁴⁵

d) Tezkiretü'l-Ebniye: Bu eseri Sinan'ın ağzından arkadaşı Sâi Mustafa Çelebi 994 / 1586 yılında kaleme almıştır. Eserin çeşitli nüshalarında, Sinan'ın yapıtları hakkında verilen malumatta farklılıklar bulunmaktadır. *Tuhfetü'l-Mi'mârîn* örnek alınarak oluşturulmuştur.⁴⁶

Nüshaları :

----- Topkapı Sarayı, Emanet Hazinesi, nr. 1236, yk. 50a-57a.(= EH)

⁴⁴ Mutbul Kayılı, "Klasik Osmanlı Mimarisinde Akustik Çözümler", *Osmanlı*, X, s.218.

⁴⁵ Ramazan Şeşen, "Mimar Sinan ile İlgili Yazmalar", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı* (Haz. Zeki Sönmez), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1988, s. 269-270. Yazmalar hakkında derlenen bilgiler Şeşen'in eserinden alınmıştır.

⁴⁶ Bu risale yayımlanmıştır. Bkz. Sâi Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı Tezkiretü'l - Bünyan ve Tezkiretü'l - Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları)*, Koç Kültür Sanat Yay., 2002.

----- İ.Ü. Türkçe Yazmalar, nr. 6826, 13 yk. (= İÜ)

----- Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. nr. 4628, yk. 15b-21b. Bu metinde manzum kısım yoktur. Tezkiretü'l-Ebniye'nin bittiği yerde Tezkiretü'l-Bünyan metni başlar. (= S2)

----- Süleymaniye Ktp. Es'ad Ef. nr. 2258, yk. 32b-35b. Bu metinde önce manzum kısma, arkasından mensur kısma yer verilmiştir. (= S3)

----- Süleymaniye Ktp. Nuri Arlasez Bağışları, nr. 81/2, yk. 22b-36b, İstinsah h. 1206. Tezkiretü'l-Ebniye ile birleştirilmiş, eksik ve muahhar bir nüshadır.

----- Ankara Millî Kütüphane, nr. 06 MK Yz. A 1644, 26 yk. . Bu metin "Tezkiretü'l-Ebniye" adıyla kayıtlı olup aslında Tezkiretü'l-Bünyan ile birleştirilmiş bir nüshadır. Süleymaniye Nuri Arlasez, nr. 81'deki yazma ile benzer özellikler taşır.

----- Kahire, Tal'at Kütüphanesi, Türkî-Mecâmî, nr. 119/3, yk. 11a-17a.

----- Millet Kütüphanesi, Ali Emirî, Tarih, nr. 921 Bu nüsha Tezkiretü'l-bünyan ile birleştirilmiş bir nüshadır. Manzum kısım yoktur. Ahmed Cevdet Bey'in 1897'de yayımladığı metin muhtemelen bu nüshaya dayanmaktadır. (= AE)

----- Kahire, Tal'at Kütüphanesi, Türkî-Mecâmî, nr. 81/4, yk. 83a-92a. Bu nüsha da Tezkiretü'l-Bünyan ile birleştirilmiş bir nüshadır.

e) Tezkiretü'l-Bünyân: Yine Sinan'ın ağzından arkadaşı Sâi Mustafa Çelebi'nin kaleme aldığı bu eser Sinan'ın hayatı, baş mimar oluşu ve altı yapıtı ile ilgili hatıraları anlatır. *Tezkiretü'l-Ebniye* ile arasındaki temel farklılık, *Tezkiretü'l-Bünyan*'da yapıların listesinin verilmemiş, ancak bazılarının yapım süreçleri ve özelliklerinin ayrıntılı olarak anlatılmış olmasıdır.

Nüshaları :

----- Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Ef. nr. 4911, 15 yk. (= S1)

----- Süleymaniye kütüphanesi, Hacı Mahmud Ef. nr. 4628, yk. 21b-35b. (= S2)

----- Topkapı Sarayı Müzesi, Revan, nr. 1456, 23 yk. İstinsah 1144 h./1732 m. (= R)

----- Süleymaniye Kütüphanesi, Nuri Arlasez Bağışları, nr. 81/1, yk. 1b-26b, istinsah Tezkiretü'l-Ebniye ile birleştirilmiş, birçok açıdan eksik ve muahhar bir nüshadır.

-----Ankara Millî Kütüphane, nr. 06 MK Yz. A 1644, 26 yk. . Bu metin "Tezkiretü'l-Ebniye" adıyla kayıtlı olup aslında Tezkiretü'l-Bünyan ile

birleştirilmiş bir nüshadır. Süleymaniye Nuri Arlasez, nr. 81'deki yazma ile benzer özellikler taşır.

----- Kahire, Tal'at Kütüphanesi, Türkî-Mecâmî, nr. 119/4, yk. 17b-32b.

-----Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Tarih, 921. Bu nüsha Tezkiretü'l-Ebniye ile birleştirilmiş nüshadır. Ahmed Cevdet Bey'in 1897'deki yayımı muhtemelen bu nüshayı esas alarak yapılmıştır.(= AE)

-----Kahire, Tal'at Kütüphanesi, Türkî-Mecâmî, nr. 81/4. Bu nüsha da Tezkiretü'l-Ebniye ile birleştirilmiş bir nüshadır (= DK).

Tezkiretü'l-Bünyân ve Tezkiretü'l Ebniye küçük farklarla Sinan'ın yaşamı ve yapıtları hakkında birbirine benzeyen bilgiler içerirler. *Tezkiretü'l-Ebniye*'de yapı listesi biraz daha uzun olmakla birlikte ikincisinde diğerine göre daha fazla yapıt adı vardır. Bu iki tezkirenin tek bir özgün yapıtın kopya ederken değiştirilmiş ve sonradan edinilen malumatla ikincisinde listeleri biraz genişletilmiş aynı yapıt olduğu söylenebilir. Büyük bir ihtimalle sözü geçen yapıtlar temelde Saî'nin *Tezkiretü'l-Bünyân*'ına dayanmaktadır. Diğer yazmaların aslında tek bir otobiyografik yapıtın varyasyonları olduğu düşünülmektedir.⁴⁷

Bu risalelere dayanarak oluşturulmuş aşağıdaki tabloda, Mimar Sinan'ın tespit edilmiş eserleri şu şekilde sıralanmıştır⁴⁸:

YAPI TÜRÜ	Saptanamayan	Yok Olan	Yenilenmiş	Harabe	Özgün Formu Bozulmamış	Toplam
Cami	4	16	21	2	64	107
Mescid	1	29	13	2	7	52
Türbe	6	6	0	1	32	45
Medrese	3	31	2	3	35	74
Dâru'l-kurrâ	0	3	1	0	4	8
Sibyân Mektebi	1	0	0	0	5	6
Tekke	1	1	2	0	2	6
Dâru'ş-şifâ	0	0	0	0	3	3
İmâret (Aşhâne)	2	11	1	1	7	22
Han, Kervansaray	2	9	3	6	11	31

⁴⁷ D. Kuban, a.g.m., s.190

⁴⁸ R. Şeşen, aynı yer.

Hassa Mimarları Ocağı ve Mimar Sinan

Saray	4	32	0	0	2	38
Köşk	0	4	0	0	1	5
Mahzen	0	6	0	0	2	8
Hamam	5	24	6	8	13	56
Köprü	0	0	0	0	9	9
Su kemeri, Havuz	0	0	0	0	7	7
TOPLAM	29	172	49	23	204	477

Sonuç

Mimarî çoğu zaman temsil ettiği toplumun mahiyetiyle uyum içinde olmuştur. Bu, kendi zamanının gereksinmelerini kendi olanaklarıyla karşılayan, ama geçmişin deneyim ve anılarını da içeren bir şekilde meydana gelmektedir. Mimarî tarzı ve toplumu birbirinden ve içinde buldukları sosyal koşullardan soyutlamak pek mümkün değildir. Ortaya çıkan biçimler toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilen simgelerden esinlenerek meydana geldiğinden/getirildiğinden toplum tarafından kabulü de kolaylaşmaktadır. Bu sebeptir ki toplumu bu şekilde oluşan yapılarıyla özdeşleştirmek mümkün görünmektedir. Bu bağlamda Mimar Sinan da Osmanlı toplumu ve mimari arasındaki bu bağın oluşmasını sağlayan önemli bir şahsiyet olarak tarihte yer almaktadır. Gerek Selçuklu ve gerekse Osmanlı erken dönem mimarî tarzıyla Sinan'ın zirveye taşıdığı Osmanlı mimarisi, onunla birlikte olgunlaşma sürecini tamamlamıştır. Sinan biçim ve düzenleme ilkesi olarak da merkezi planlı yapıyı mimarinin en önemli öğesi olan kubbeyi ve ona bağlı taşıyıcılar sistemini en yalın ve açık biçimde kullanmıştır. Bu şekilde kubbeyi mimarlık düzenlemelerinin çekirdeği durumuna getirmiştir. Bu da Osmanlı-Türk mimarî tarzının dünya mimarlığına bir katkısı olmuştur. Böylece hem Doğu, hem Batı ile ilişki içinde olan, Anadolu ve Akdeniz kültürlerine sahip çıkan bir Osmanlı-Türk İslam mimarî bileşimi ortaya çıkmıştır.

Şüphesiz Mimar Sinan, Osmanlı İmparatorluğunun mimarîde yetiştirmiş olduğu en büyük isimdir. Onun vücuda getirdiği eserler kendinden sonrakilere de tesir etmiş, bir ekol yaratmıştır. Mimar Sinan'ın hayatı ve eserlerinin detaylı incelenmesi, Osmanlı siyasî ve kültürel tarihinin mimarî aracılığıyla şehir dokusuna nasıl yansıdığına anlaşılması açısından önemlidir. Sadece Anadolu değil, Şam, Sofya Budin, Hersek vb. şehirlere de bakıldığında bu şehirlerdeki Osmanlı şehir kimliğinin mimarî tarzla şehre işlendiği dikkat çekmektedir. Bu

kimlik Osmanlının birçok şehrine Mimar Sinan veya onun klasik Osmanlı mimari ekolünü devam ettiren Davut Ağa, Ahmet Ağa, Yusuf Mehmet Ağa vb. mimar müdavimleri tarafından verilmiş ve bu sayede de Mimar Sinan'ın mimarî üslubu da sürdürülmüştür.

KAYNAKÇA

ATIL, Esin, “*Sanat ve Mimari*”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi* (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1999.

ASLANAPA, Oktay, “Sinan”, *İA*, X, 655-661

ERASLAN, Alev “Mimar Sinan’ın Şehirciliği Üzerine Panoramik Bir Analiz”, *Toplumsal Tarih*, S: 213 (Eylül 2011), s.86-92.

FAROQHI, Suraiya, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2004.

GOODWIN, Godfrey, *Sinan: Ottoman Architecture and Its Values Today*, Redwood Press Limited, Melksham, Wiltshire 1993.

HERSEK, Can M., “Osmanlı İmparatorluğunda Mimarlar ve Yapı Esnafı”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C:4, Ocak 1990, s. 42-48.

KAYILI, Mutbul “Klasik Osmanlı Mimarisinde Akustik Çözümler”, *Osmanlı*, X, s.214-227.

KUBAN, Doğan “Sinan”, *Osmanlı*, X, s.190-201.

KURAN, Aptullah, *Mimar Sinan*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.

-----, “Mimar Sinan’ın İlk Eserleri”, *Bellekten*, XXXVII/148 (Ekim 1973), s. 533-556.

MÜLAYİM Selçuk, “Mimari”, *DİA*, XXX, s.

NECİPOĞLU, Gülru, “Challenging the Past: Sinan and the Competitive Discourse of Early Modern Islamic Architecture”, *Muqarnas*, *Muqarnas* 10 (1993): 169-180.

-----, “Plans and Models in 15th and 16th Century Ottoman Architectural Practice”, *Journal of the Society of Architectural Historians*, 45/3 (Sep. 1986), 224-243.

ORHONLU, Cengiz, “Şehir Mimarları”, (Haz. H.İnalcık, H. Lowry), *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, II(1981), s.1-30.

SÖNMEZ, Zeki, “Mimar Sinan ve Hassa Mimarları Ocağı”, *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı* (Haz. Zeki Sönmez), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1988.

Hassa Mimarları Ocağı ve Mimar Sinan

ŒEŒEN, Ramazan, “Mimar Sinan ile İlgili Yazmalar”, *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı* (Haz. Zeki Sönmez), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1988.

TURAN, Œerafettin, “Mimarbaşı”, *DİA*, XXX, s.90-91.

-----, “Osmanlı TeŒkilatı’nda Hassa Mimarları”, *Tarih AraŒtırmaları Dergisi*, I/1 (1963), s.159-202.